

Om Saxo, Hamlet og forestillingen

Af Eugenio Barba

Hamlet, Don Juan, Doktor Faustus og Harlekin er bastard-arketyper af ukendte mødre og utallige fædre. De trådte ind i vores moderne kultur med de første professionelle kompagnier, som specialiserede sig i at sælge underholdning, da det europæiske teaters dukkede op i »Guldalderen« mellem 1550 og 1650.

Det var tider med pest, mistillid, massakrer, intolerance og religionskrig. Da Hamlet, Don Juan, Doktor Faustus og Harlekin trådte ind på scenen, skjulte de deres barbariske og grusomme natur i en regnbue af humoristiske kommentarer og dybe tanker. De var alle fire eksperter i kunsten at blive sine modstandere kvit med våben, list og trolddom. Duften af en raffineret kultur dækkede over den skarpe lugt af blod, sex og vold og forvandlede skikkelserne til juveler af kunst. På den måde skræmte de os ikke længere. Iført deres forunderlige, poetiske, filosofiske og melankolske klædedragt lever de videre i skolebøger og virker også stimulerende på vores intellektuelle liv i dag. Deres oprindelige væsen, råt og kynisk, gør dem til vores spottende og frastødende brødre, velegnede til det 21. århundrede.

Saxos Hamlet

Den første fortælling om en helt, senere prototypen for et undrende og filosofisk sind, blev fortalt på latin af Saxo Grammaticus godt tre et halvt århundreder før Shakespeare. Amlethus hed han, og han var hovedpersonen i én af mange episoder om kampen om magten i Saxos *Gesta Danorum* (Danernes bedrifter). I denne krønike, som foregår i forhistorisk tid, optræder Hamlet som en mand af vor tid. Han træder ind i historiens formålsløse raseri og smider masken - en udspekuleret høvding på listefodder, en professionel voldsmand og tyrannmorder, som selv bliver tyran.

Vi ved ikke meget om Saxo (1150-1220), Danmarks tidligste historiker og forfatter. Mere end 100 år efter sin død fik han tilnavnet Grammaticus (Den Lærde). I Middelalderen pegede en sådan titel ofte på en mand knyttet til kirken. Som tilhænger af den fremtrædende Biskop Absalon, som muligvis satte ham på opgaven, begyndte Saxo med at samle og redigere mytisk stof for derefter at nå til de historiske begivenheder. De 16 bøger, som udgør hans *Gesta Danorum* (Danernes bedrifter), sammensætter en genealogi af delvist sagnagtige konger- deriblandt Hamlet, Jyllands hersker. Den første danske oversættelse af Saxo er dateret 1575.

I *Gesta Danorum* (Danernes bedrifter) fortæller bøgerne III og IV om Hamlets liv og død. Man kan genkende de fleste af Shakespeares personer. Gertrude er Gerud: Claudius er Fenge. Polonius er Fenges anonyme rådgiver, som udelukkende lever for sin herre. Han er hans øjne og dør i stedet for ham. Han har ingen familie. Hverken Ofelia eller hendes bror, Laertes, og deres tragedie, som løber parallelt med og afspejler Hamlets, er med. Der er selvfølgelig ikke plads til Horatio, den unge intellektuelle, uddannet på universitetet i

Wittenberg. Der optræder imidlertid et anonymt plejesøskendepar, bror og søster, fattige børn af Hamlets barnepige. De har diet den samme mælk som ham og er de mørke medskyldige i hans seksuelle og blodige intriger. Hamlets fader, Jyllands hersker og bror til Fenge, offer for brodermord og usurpation, hedder Ørvendel. Der er heller ingen ånder på voldene omkring borgen i Jylland. Det intime familiedrama om anger og incest, om kærlighed og forladthed, om uskyld og selvmord, er væk. Der er kun kampen om magten tilbage, nøgen, grundlæggende, fysisk: et sjælløst blodbad.

Konflikten mellem onkel og nevø, mellem Fenge og Hamlet, begyndte, dengang Rørik, Danmarks konge, betroede magten over den danske provins, Jylland, til de to brødre Ørvendel og Fenge. Ørvendel udfordrede den norske konge til en duel, dræbte ham og myrdede hans søster efter at have voldtaget hende. Også på grund af denne bedrift forfremmede kong Rørik ham til at regere over Jylland og tilbød ham sin datter Gerud til ægte. Hamlet blev født. Men Ørvendel bliver myrdet af sin bror Fenge, som derefter tager Gerud til kone. Ifølge den hedenske æreskodeks burde Hamlet hævne sin far og derfor må Fenge, onklen, eliminere ham. Men Fenge kan ikke åbentlyst bruge vold: Han frygter Kong Røriks og Geruds reaktioner såvel som folkets vrede. Ikke engang en tyrann kan ustraffet udfordre alle love og dømme en galning for forræderi. For Hamlet er blevet sindssyg, eller lader som om. Han simulerer galskab som forsvar mod sin onkel - røver af den position, som tilhører ham - og mod hans absolutte magt.

Hamlets simulerede galskab er ikke af melankolsk eller filosofisk art. Den skjuler ikke en sort humor, livstræthed eller en wittenbergsk students spidsfindigheder, som karakteriserer Shakespeares Hamlet. Det er mere idiotens eller den besattes dumhed i lighed med den hos Junius Brutus i Titus Livius. I begge tilfælde bliver heltens sindssyge testet. Brutus i Titus Livius halshugger valmuer med sit sværd og forestiller sig, at de er fjendtlige krigere. Egentlig er det kodede beskeder, som Brutus sender til sine medkonspiratorer: dræb lederne af kong Tarquinius' tilhængere. I Saxos krønike lykkes det også Hamlet at ødelægge ethvert fjendtligt forsøg på at fange ham takket være sin overdrevent absurde adfærd.

Fenge betvivler Hamlets galskab. Han sørger for et møde mellem Hamlet og en pige i en skov for at se, om han kan modstå fristelsen. Sindssyge mennesker elsker ikke. Hamlet genkender pigen som sin plejesøster. Søsteren giver sig hen uden at forråde ham og fortæller hoffet, at den dumme, unge mand ikke var i stand til noget. Alt imens praler han, idioten, af sin egen seksuelle overlegenhed og får sågar alle og enhver til at grine mistroisk ad ham.

Hamlet opfører sig som en besat. Dækket med mudder parodierer han en hane og galer og vifter med armene, som om de var vinger. Han dræber - som ved en fejltagelse - Fenges rådgiver, der gemmer sig under høet i rummet, hvor han bliver ladet alene med sin mor. Han drager sværdet og hugger til, parterer liget i små stykker, tilbereder det og fodrer svinene med det. Derefter tvinger han sin nedslåede og sårede mor - *laceratam matrem* (den sønderrevne mor), som Saxo skriver - til at indrømme det afskyelige ved, at hun giftede sig med sin ægtemands morder.

Fenge, som er ekspert i intriger og konspirationer, ved, at selv en galning kan søge hævn. Han beslutter sig til at sende Hamlet til England. Han giver et hemmeligt brev til to, unge

adelsmænd, som ledsager nevøen, hvor han beder den engelske konge om at likvidere den sindssyge prins. Hamlet forvansker Fenges brev og bytter sit navn ud med ledsagerens. Det resulterer i, at Fenges to agenter bliver hængt ved deres ankomst. I England opnår Hamlet ry som vismand, og den engelske konge kommer til at sætte så stor pris på ham, at han tilbyder ham at gifte sig med sin datter.

Et år senere vender Hamlet hjem. Han ankommer på dagen for sin egen begravelse. Alle tror han er død, for Fenge er overbevist om, at hans list er lykkedes. Hamlet, som ligner en patetisk tigger, er i virkeligheden et blodtøstigt dyr. Begravelsen uden liget bliver fejret med en banket. Da de fulde gæster falder i søvn, slår Hamlet dem og sætter ild til bygningen. Han går ind i det rum, hvor Fenge sover og bytter hans sværd ud med sit eget, som han har naglet fast til Fenges skede. Derefter vækker han sin onkel. Den forskrækkede Fenge forsøger at drage sit sværd, men kan ikke, og Hamlet slår ham ihjel uden at tilsøle sit eget sværd med forræderens blod.

På dette tidspunkt ser den grusomme hævner ud til at ændre natur. Han er ikke længere en idiot, som skjuler, hvor udspekuleret han er, men derimod handler han som en klog folkets hyrde. Han holder en tillidsvækkende tale til dem, der er i vildrede efter slottets brand og kongens død:

»Manden, jeg dræbte, var ikke en konge, men sin egen brors morder. Jeg har gennemført den opgave alene, som burde have været jeres, og jeg har bragt orden til dette land, så forstyret af magtmisbrug. Jeg ønskede ikke at lægge så svær og blodig en opgave på jeres skuldre. Jeg indebrændte det brutale hof, men overlader Fenges lig til jer. Det er jer, der skal brænde hans lig. I skylder mig jeres frihed. Det er nu op til jer at vise, om I fortjener den.«

Den ubarmhjertige kriger forfører sit folk og gør dem medskyldige i sin hævnakt. Mens han taler med en fars trøstende stemme, offentliggør han principperne i sin fremtidige regering: »Forræderi kan ikke undgås. Forråd før, du bliver forrådt.« Lettet for hævnerens raseri er Hamlet nu en ung høvding i et land, hvor der hersker en permanent krigstilstand.

I sin *Gesta Danorum* (Danernes bedrifter) beskriver Saxo farerne ved intern uorden, ved fraktioner, ved fejder, sult og epidemier. Krig - reel eller som trussel - er grundstenen til statens indre orden og en kilde til respekt for hierarkier og love. Hamlet, en af Jyllands høvdinge, vil have magten over hele kongeriget og går i krig mod sin hersker, kongen af Danmark. Han dør, idet han gennemfører den sidste handling, udsprunget af sin fornøft listighed og magtbegær. Machiavelli, renæssancens politiske videnskabsmand, ville have fundet sig til rette i dette kongerige i Norden.

Hamlet var blot én blandt de mytiske helte, som Saxo udsmykkede Danmarks historie med. Men han var udset til en hæderkronet tilværelse og en uendelig række af inkarnationer gennem Francois de Belleforest, en fransk forfatter, som genfortalte Saxos historie i sin berømte *Histoires tragiques* (Tragiske Fortællinger) i 1570. Belleforest var i høj grad tro overfor Saxo, selvom han udvidede historien til det dobbelte og foretog flere ændringer.

Han tilføjede en aura af ridderskab ved at lade Hamlet forfølge sin egen ære og hæder; han lader Fenge incestuøst forføre sin brors kone, før han myrder ham; og han forvandler Saxos anonyme plejesøster til en ung hofdame (den fremtidige Ofelia), som har elsket Hamlet fra barnsben og er ham fuldstændigt hengiven, klar til at gøre hvad som helst for ham.

Få år efter udgivelsen blev Belleforests *Histoires tragiques* (Tragiske Fortællinger) oversat til engelsk og inspirerede dermed en del skuespilforfattere i det elizabethanske London. I 1596 hentyder Thomas Løgde i Wit's Misery til en *Hamlet*, som blev opført ved The Theatre (hvor Shakespeare også arbejdede i en periode). Denne *Hamlet* må være blevet opført et godt stykke tid før 1596, da en genopførelse af stykket blev satiriseret af Thomas Nashe i sit forord til Robert Greenes *Menaphon* i 1589. Ingen ved med sikkerhed, hvem den sande forfatter af denne *Hamlet* var. Den mest sandsynlige kandidat er Thomas Kyd.

Teaterhistorikerne er enige om, at Shakespeare skrev *Hamlet* midtvejs i sin karriere, mellem 1599 og 1601. Udgivelsen af hans *Hamlet* begyndte, som det er anført i Stationer's Register, d. 26. juli 1602, da James Roberts »Entered for his Copie ... a booke called the *Revenge of Hamlett Prince [or] Denmarke as yt was latelie Acted by the Lord Chamberleyne his servants.*« (»Indskrev en kopi ... en bog ved navn *Hamlet*, Prins af Danmarks Hævn, som den senest blev opført af Lord Chamberleynes tjenestefolk«).

Odin Teatrets forestilling

Saxo, munken, graver Hamlets skelet op, maner hans liv frem og fortolker det på latin. Han henvender sig til publikum på dette arkaiske og døde sprog for at afsløre og kommentere personernes og deres handlingers nedrige hensigter. Han vandrer gennem opførelsen, opholder sig midt i begivenhederne, identificerer sig med dem og kæmper for at undvige deres ukontrollable kurs, mens han søger en flugtvej.

Det sceniske rum er oplyst med fakler, som både kan bæres eller fastgøres til gulvet. De bevægelige flammer modulerer intensiteten i handlingerne og opfattelsen af rummet. Skuespillerne bevæger sig i en fakkellabyrint. De bærer dem og bruger dem for at understrege - som i et Rembrandt maleri - et fragment af scenen eller en detalje.

Scenehandlingen følger Saxos fortælling, afbrudt af Hamlets udbrud af galskab. Øjeblikke af magelighed alternerer med rasende kriser, mens mordere eller naive medskyldige løber efter Hamlet og forsøger at fortolke hans adfærd. Til tider bliver hele virkeligheden til et delirium. Begivenhederne finder sted i et slot, som er belejret, ikke af ånder fra det hinsides, men - meget mere konkret - både af nogen udefra og af sin egen undergrund.

Fra undergrunden dukker rotter op, pestbærere. Disse menneskefjender dukker op til overfladen som en uddunstning fra mørket, fra det velordnede samfunds undergrundslag.

Der forventes angribere udefra. Indtil nu er kun ynkelige og sultne mennesker ankommet for at søge asyl. Bliver de smittet med pesten, eller er de selv smittebærere? Slottets beboere skiller sig af med dem metodisk og dog uden vrede. Blot en territorierensende operation. I kirkegården er nogle få grave altid åbne og parate. Graverne prøver på at holde orden i dette kongerige, hvor dødbringende kræfter farer rundt.

Mens ligene brænder, og den sindssyge hævnens nat ser ud til at være slut, proklamerer Hamlet, i sin fars navn, nye love som i en ensom bøn eller en krigshymne. Det er ikke hans fars ånd, der viser sig, men et barn, klar til kamp for den Nye Orden.

Oversættelse: Mónica C. Vestergaard

Eugenio Barba (f. 1936): instruktør og leder af Odin Teatret siden 1964. Har lavet over 60 forestillinger med Odin Teatret og Theatrum Mundi Ensemblet og skrevet en række artikler og bøger. Grundlægger af ISTA (International School of Theatre Anthropology). Eugenio Barba er æresdoktor ved Aarhus Universitet samt 8 andre udenlandske universiteter.